

VÖRÖSMARTY HAGYATÉKÁBÓL.

Vörösmarty egyetlen unokájának, Bernrieder Jánosné Széll Ilonának lekötelező engedélyéből átnézvén Vörösmarty kéziratának gyűjteményét, két igen értékes adalékra bukkantam. Az egyik a Merengőhöz c. költemény első fogalmazványja, a másik Egressy Gábornak, a kiváló színésznek „emlékezése“ Vörösmartyra.

A Merengő első kézírata nemcsak Gyulai abbeli ítéletét igazolja, hogy: „...javításai...nem is voltak egyebek, mint az eszme küzdelme a formával, amely, mint a nyiladozó virág, csak lassankint fejlett ki egész színpompájában“, hanem bepillantást enged Vörösmarty alkotó ihletének pillanataiba; a belső, szemléleti kép formáinak, elemeinek kialakulásába, továbbá a kép és gondolat elhelyezkedő egyensúlyának, kiegyenlítődések harcába.

Egressy Gábor emlékezése sok aprólékos, jellemző adatával Vörösmarty életéről való tudásunkat teszi elevenebbé, többoldalúvá.

1. »A merengőhöz« kézírata.

Hová merült el szép szemed világa?
 Mi az, mit oly nagy távolban keres?
 Talán a' mult idők setét¹ virága
 Min a' csalódás könnye rengedez²
 Tán a' jövőnek holdas³ fátyolában
 Ijesztő képek réme jár feléd
 S⁴ nem bizhatol sorsodnak jóslatában
 Mert egyszer azt esaluton kereséd?
 Nézd a világot! annyi milliója!
 S⁶ köztök valódi boldog oly kevés

Ábrándozás az ember megrontója⁶
 Melly⁷ kancsalul festett egekbe⁸ néz.
 A'⁹ nagyra vágyó megböszült vadászként
 A' zöld reményt lábával¹⁰ dúlja szét.
 Mi¹¹ az, mi téged boldoggá tehetne
 Kincs? kéj? vadásszák azt már ezere¹²
 A telhetetlen elmerülhet benne
 S nem fogja tudni, hogy van földi menny.¹³
 Csak a' ki szívben, lélekben nemes volt,
 Ki élet szomját el nem égeté,

¹ alatta olvashatatlaná törölt szó.

² javított sor, eredetileg: *Mit a csalódás kinja fűszerez.*

³ eredetileg: *messze*, ennek törlése után *kétes*, ez után: *holdas*.

⁴ a sor így kezdődött: *kétekedel*, de zárójelbe került, folytatás nélkül maradt.

⁵ a sor kezdete ez volt: *Es boldog*; folytatás nélkül zárójelbe került.

⁶ először így: *az élet gyilkolója*, majd törléssel: *aitatója*, csak ez után a fönti.

⁷ fölötté csakán kezdett sor, egy szóval: *Mult*. Ez törölve van.

⁸ első kifejezés: *a pusztá légbé*; áthúzva.

⁹ Fölötté csakán kezdett sor: *Mi az*, zárójel között.

¹⁰ Eredetileg: *lábbal*; át van írva.

¹¹ Fölötté két csakán sor: az elsőben csak ez van: *s el*, zárójelben; a másodikban pedig ez: *A zöld virányt*, szintén zárójelben.

¹² törölve a vadásszák alatt ez: *veszélyes tenger*.

¹³ A következő sorok zárójelben állnak e sor után:

csak a' ki szívben, lélekben nemes volt

[csak] (törölve) ki [a' ki szívben] (törölve) szívben jó és lélekben nemes volt

[Annak] (törölve) i csakán sor.)

kit a hiú vágy s fény el nem varázsolt.

És [ki] (törölve) élet szomját el nem égeti

kit a hiú vágy s fény [meg] (törölve) el nem varázsolt

Boldogságot az [mindig fel] (törölve) könnyen felleléd.

Kit a¹⁴ hiú fény¹⁵ bábbá¹⁶ nem varázsol
 Honát¹⁷ a földön csak az¹⁸ leheté¹⁹—²⁰
 Ne nézz, ne nézz hát titkok távolába,
 Egész világ nem a' mi birtokunk²²
 A²³ mennyit²⁴ a' szív felfoghat magába
 Sajátunknak csak annvit mondhatunk.²⁵
 Kinek virág kell, nem hord rózsaberket.
 A²⁶ látni vágyó napba nem tekint
 Kéj²⁷ veszt, ki sok kéj²⁸ szórakozva kerget
 Csak²⁹ a szerénynek nem hoz vágva³⁰ kint.
 Mult és jövő nagy tenger egy kebelnek³¹

Megférhetetlen olly kicsin tanyán
 Hullámain³² holt fény³³ s ködvárak lebegnek
 S zajától³⁴ felrémül³⁵ a³⁶ szívmagány.³⁷—³⁸
 Ha van kihez³⁹ bizhassál a jelenben,
 Ha van mit érezz,⁴⁰ gondolj és szeress
 Maradj az élvel kínáló közelben
 S tán szebb; de csalfa távolt ne keress.
 Hozd, óh hozd⁴¹ vissza, szép szemed sugárát⁴²
 Barátod arcán éj van nélküle,
 Ha napja lettél, add⁴³ meg (?) világát,
 Ne játszadozzál tündérként vele.⁴⁴

¹⁴ előtte: fény, utána: gög, törölve

¹⁵ t na törölve: vágy s fény

¹⁶ eredetileg ez a szó: el, törölve.

¹⁷ előtte ez a törölt szó: üdvét.

¹⁸ fölötté két törlés, az első olvashatatlan, a második: ollyan.

¹⁹ fölötté törölve: az meg.

²⁰ Ez után zárójelben következik:

Kinek virág kell, nem hord rózsabokrot,

Somiasnak (törölve, esonka sor.)

Nem néz a' napba, a' ki látni vágy

²¹ alatta olvashatatlan törlés; utána: Ló, ez is törölve.

²² fölötté olvashatatlan törlés.

²³ előtte törölve: Csak

²⁴ átírva: mit

²⁵ utána zárójelben:

mult és jövő nagy tenger egy kebelnek

[Szeresd] (törölve) Ördög, míg [birsz] (törölve), a [fogható] (törölve) jelent.

²⁶ más helyi-kezdet, de át van írva.

²⁷ alatta két olvashatatlanul törölt szó.

²⁸ itt is.

²⁹ előtte törölve: Míg

³⁰ utána törölve: kéje.

³¹ utána zárójelben következik:

Mit (?) andalogj borás hullámain?

Nem férhető olly szűk határ közé

Hullámitól az kők szétrepednek.

S mar! (Bizonytalan olvasat.)

A: ósz kifrad [reátelen] (törölve) távolságain

³² előtte olvashatatlan törlés.

³³ alatta olvashatatlan törlés, majd: éj, törölve.

³⁴ eredetileg: zajok, de átírta.

³⁵ eredetileg: felzendül

³⁶ eredeti szó: az, törölve.

³⁷ más szó volt kezdve.

³⁸ zárójelben a következő sorok:

Ha van, mihez bizhassál a jelenben

(olvashatatlan törlés) ifjú, szép (?) tetsző, olvashatatlan, vagy e (törölve) erényes?

Nincs mit keress, miben bízzál, örülj?

³⁹ törölve: mi

⁴⁰ átírva: óhajts

⁴¹ három szó olvashatatlanul van átírva.

⁴² világát is alatta van.

⁴³ előtte törölve: éltető véda

⁴⁴ eredetileg így volt a sorok rendje:

Hozd, óh hozd vissza, szép szemed sugárát

Barátod arcán éj van nélküle.

Ha van mit érezz, gondolj és szeress,

Ne játszadozzál tündérként vele.

Ha van, kihez bizhassál a jelenben,

Ha van mit érezz, gondolj és szeress,

2. Emlékezés Vörösmartyra.¹ (Egressy Gábor kézírata.)

A pesti nemzeti Casino 1836-ban hangversenyeket rendezett vasárnaponként a déli órákban, akkori szállásán, a mostani Lloyd épületben. Toldy F. (akkor Schedel) engem, a budai magyar színészt fölkeresett, s a Casino nevében felszólított, hogy ezen előadásokban közreműködjem. Vörösmarty költeményei voltak, amiket ott el kellett szavalnom: ha jól emlékezem: Az ősz bajnok, Szép Ilonka és Az özvegy. Ez volt az alkalom, mely Vörösmartyval engem legelőször összehozott. Az ő nevének már akkor a hazában nagy híre volt. A közép rend, s az úgynevezett honoratiorok, kik a magyar olvasó közönségnek akkor is zömét tették, s kikhez bár ifjontan én is tartoztam, a kitünő magyar költőt kegyelettel és csodálattal emlegették, mielőtt még műveinek és munkásságának egész objectiv értékét felfoghatták volna. Ezen előzmény után nem szükség rajzolnom, mit éreztem azon pillanatban, mikor Vörösmartyval legelőször találkoztam, midőn kezét nyájasan nyújtotta felém s melegen szorította meg az enyémet. Ugyanazt érzi hasonló helyzetben minden ifjú kebel, melyben magasabb vágyak tüze lángol, s a hazai dicsőség iránt némi fogékonysággal bír.

Mondják, hogy a valóság nem fest oly szépen, mint a képzelet; hogy a tárgyak sokkal vonzóbb, eszményibb szinten tűnnek fel távolról, mint közelről. És ime én Vörösmarty *benső* alakját közvetlenül szemlélve úgy találtam, hogy a közelség a távolság illúzióját nem csak el nem rontotta, hanem őszintén mondhatom, hogy a tapasztalás a látszatot valóvá tette s e valót alkalmilag szebbnél szebb oldalról mutatta föl.

Színésztársulatunk 1837-ben Budáról Pestre költözött. Vörösmarty Várnászával 1833-ban akadémiai jutalmat nyert, e szerint jól ismerte már a színpad hatalmát általában s jelentékenységet különösen a mi nemzeti-ségünk tekintetében. Megpróbálta tehát erejét e téren is, és nekem úgy látszik, hogy az ő legmagasabb becsvégya oda volt irányozva, hogy költészetére jeles színművekben tegye fel a koronát. Ennélfogva első találkozásunk után a további érintkezést közöttünk már azon aestetikai viszony is szükségessé tette, mely van egy pesti magyar dráma író, és egy pesti magyar színész között. Azért ama kornak költői, s a pesti magyar színház tagjai keresték az alkalmat, hogy egymással minél gyakrabban találkozzanak. Ám de nem volt e végre alkalmas közhelyünk. A nemzeti Casino nekünk nagyon drága volt s nagyon megválogatta vendégeit. Én ugyan b. Józsi Miklós szíves ajánlatára szerencsés voltam e magas társaság vendégszeretetében részesülhetni, hanem egy ízben a korán elhunyt gróf D. A. úgy kinézett onnan, hogy többé soha vissza se mentem. Nem lehetett tehát egyebet tennünk hamarjában, mint egy jó vendéglőt keresnünk, a melynek egy külön szobájában csupán magunk legyünk, a kik összehajtatunk. Találtunk is ilyet, ha jól tudom az Ujvilág utczában a Sarkantyú utca szegletén állott Saáger házban. Oda jártunk együvé vacsorára. Onnan azonban a Vármegye utczába költöztünk át; onnan pedig a Sebestyén térre a Csígihoz. Kis társaságunk, melynek középpontja Vörösmarty volt, itt már annyira megszorodott, hogy tágasabb helyről kellett gondoskod-

Maradj az élvevel kínló közelben

S tán szebb; de csalfa távont ne keres. —

csak utólag változtatta át Vörösmarty a fenti sorrendre,

¹ Eredetileg így: Emlékezés Vörösmarty egyéniségére, magánéletére.

nunk. Azért Vörösmarty indítványára kibéreltük a Csiganak egész első emeletét. Akkor kellő számra növekedett társulatunkat szabályok szerint szerveztük; „Körnek“ neveztük s „Körünk“ fenállását három vagy négy forintos tagdíjak által biztosítottuk. E Csiga-beli körnek alapító tagjai, ha jól emlékezem, ezek voltak: Vörösmarty, Bajza, Pulszky, Henzelmann, Gaal, Tóth Lőrincz, Érdy, Bugát, Erdélyi, Vajda Péter, Garay, Bártfay, Stuller F., Vahot Sándor, Vahot Imre, Szijj Sámuel, Zofesák, Ecsedi, Megyeri, Szentpétery László, Lendvay, Egressy Gábor. Ezen „Körből“ nőtte ki magát későbbben a hatalmas „Nemzeti Kör.“ Azonban az Ujvilág-utezai kis társaság korántsem oszlott szét e nagyobb körben, hanem folyvást szorososan összetartott. Tagjai: Pesten és vidékén majd minden vendégszerető házban találkoztak; Fáy András névnapjain és fóti szüretjein; özvegy Fáy Ferenczné ő nga, továbbá Bártfay, Bugát, Bajza házi körében; gróf Ráday Gedeonnál Ikladon és Péczelen, gróf Ráday Lászlónál Gyömrőn; a Zügligetben; az igazi és mesterséges (galamb-) vadászatokon.”

Vörösmarty magatartását, társalgását, beszédjét s egész viseletét egyszerűség, nemes illem és igénytelen méltóság jellemezte otthon szintúgy, mint nagyobb társaságban vagy nyilvános helyen. Nagy homlokán mély gond és tiszta öntudat, világos színű szemében a jámborság, szelidség és magas értelmiség kifejezése volt. Gyakran úgy látszott, mintha kedélye bele fáradt volna már abbeli küzdelmébe hogy magát a komolyság nehéz uralma alól felszabadítsa. Tudott ugyan ő jó kedvű is lenni, de mindig a mérséklet bizonyos korlátai között. Általában csendesen szeretett mulatni. Láttam őt a legnagyobb háborgások között is; de haragja az indulat legfőbb fokán sem volt soha zajongóbb, valamint kedve legpirosabb rózsa-színében sem kicsapongó. Magas emelkedettség a gondolkodásban és felfogásban; lelki nemesség és tisztaság a cselekvésben, határtalan cultusa egy szent eszmének, jóság és szeretet, ezek voltak erkölcsi lényének alapvonásai.

A színházi dolgokban gyakran elfogúltnak és ítéleteiben igazságtalannak látszott. Azonban, ha kellő objectivitással és elég öntagadással bírtunk az ő általános szempontjaira helyezkedni: be kellett látnunk, hogy ebbeli eljárása nem aggodalom és féltékenység szüleménye volt, melyel (sic!) az ő lelke a színház ingatag existenciája fölött virrasztott, s akkor tiszteletünk győzött a neheztelésen. Gyakran kíméletlenül bíralt bennünket, — mert szeretett, — ámde többnyire tanulságosan és sohasem aljasan. Volt eset, midőn álnév alatt kemény cikket írt az egyes tagok látszatos önzése s állítólag tulzó követelése ellen; ámde föl levén világosítva: védelmére kelt a méltatlanul sujtott színésznek, mikor ennek ellenfele sértett büszkeségében, magát a színészetet gyökerében támadta meg s a színházat mint kártékony férget akarta eltiporni.

Ha vidám estéinken Vörösmarty élő szóval mondott el valamit, előadása nem volt folyékony, de mindig szabályos. Lassan, gondolkodva beszélt, de logikai rendben és ékes kifejezéssel. Olykor a mondat közben szüneteket tartott, de nem azért mintha az illető szó nem jutna eszébe, hanem mert a legsajátosabb szót akarta alkalmazni. Ha akkor valaki őt ki akarta segíteni, oda mondvá neki a közönséges szót: azt ő el nem fogadta soha. Úgy látszott, mintha költői önérzete azt mondaná: ki volna itt joga-

sult birtokosa a magyar nyelv szótárának s ki rendelkeznék szabadabban a kifejezések színeivel! — S nem csekély meglepetésünkre, az ajánlott szó helyett mindig mást és mindig jellemzőbbet használt.

Ha nótázott, az illemt soha nem sértette; a művelt és nemes hangból soha ki nem esett, bármennyire fél volt háborodva. Anekdotázni szeretett, de még inkább szerette azokat hallgatni, különösen Megyeritől, a kinek anekdotái: a genre képeknek, a humornak és egyénítésnek plasztikai remekei voltak. Ha kedvünk úgy volt hangolva: danoltunk, s Vörösmarty gyakran kellemesen lepott meg bennünket egy-egy új népdallal, eldanolta előtünk, s azonnal utána zengettük; elmondva hol és kitől hallotta, s figyelemzetetett bennünket annak eredeti sajátságaira s költői szépségeire.

Három ilyen népdalára még most is emlékszem. Az egyik ez volt:

Micsoda falu ez? Be fakó!
Van-e benne vendégfogadó?
Nincsen ebben vendégfogadó.
De van benne szép lány eladó.“

A másik ez:

„Mikor még nőtelen voltam,
A kapuba kiállottam.
Egyet-kettőt kurjantottam.
Mindjárt tudták, hogy én voltam.“
Stb., stb., stb.

A harmadik így szott:

„Irigylik a bajuszomat:
Legkedvesebb jószágomat.
Azért is pedrem a végit.
Úgy megyek a falún végig.“

Sohasem láttam oly jóízűen nevetni ott mint egy *Ecsedi* nevű alföldi (gondolom) mérnöknek igazi magyar humorú tréfáin, és körmönfont kifejezéseim.

Sok baja volt a koresmai rosz borokkal, melyek neki nagy főfájásokat okoztak. Ily boszúsága szottle a „Rosz bor“ című költeményét, a minek országszerte oly hatása volt, hogy Tokaj, Eger, Ménes és Somló szőlőbirtokosai elkezdettek a „hatalmas Hunnia“ költőjének legnemesebb boraikkal kedveskedni. Egyszer azonban Garay oly értelemben talált nyilatkozni e jelenetről, mintha a díjazásnak e módja lealázó volna. És e közbeszólás után, mely oly balul fogta föl a leggyöngédebb jellemű viszonyt, mely valaha patriarchális érzelmű hazafiak és kedves költőjük között keletkezett: a borküldések rögtön meg is szüntek.

A Körből vagy a vacsorákról Megyeri vagy Lendvay és én szotttuk Vörösmartyt haza kísérni. Utközben néha betértünk a Sebestyén tér és az Iskola utca szegletén levő kávéházba néhány partiet billárdozni. Gyakran felhívott bennünket magához egy pohár magyar pezsgőre, melyet Fáy András példájára ő maga készített, vagy egy csésze fekete kávéra, melyet főző gépével szintén maga szeretett készíteni. Az éjjel gyakran ott talált bennünket s ott hagyott. A pezsgőhöz és fekete kávéhoz: dal, szavalás, aesthetikai és mindenféle tárgyú eszmecsere volt a csemege.

Vörösmarty saját költeményei közül csak azokat szavalta el, melyek legújabbak voltak s nyomtatásban még sehol meg nem jelentek. Szavalta Berzsenyi és Petőfi verseit is. Szavalása egyhangú volt, azonban a gon-

dolat és érzelem annyira áthatották lelkének minden idegét, hogy, lélegzete mintegy visszamaradozott és a nagy csendben szíve hangosan dobogott. Ilyenkor aztán lelke tartózkodás nélkül megnyílt és egész tartalmát kiöntötte. Minő drága gyöngyei a jónak, szépek és nemesnek! Mennyi kincs és mennyi bánat! Elmondott viszontagságos életéből egy-egy epizódot. Elbeszélte, minő igazságos joga volt a Helmecey által szerkesztett „Jelenkor“-hoz; milyen rútul játszották ki ez ügyben az ő bizalmát és becsületességét; mint fosztották meg azon szerencsétől, mely Helmeceyzt méltatlanul meggazdagította.³ Az ilyen pillanatok után rendesen oly hangulatban váltunk meg egymástól, mint a minőben „a magyar sirva szokott vigadni“.

Megyeri csak hamar bevégezte a földi pályát. Vörösmarty látni akarta őt halálos ágyán, de Megyeri már akkor senkit se ismert. „Károly!... szólt hozzá, — nem ismer? én vagyok Vörösmarty.“ E szóra Megyeri megüvegesedett szemei egyszerre megvilágosodtak; mondani akart valamit, de nem tudott, s visszaesett előbbi eszméletlen állapotába.

Hosszas távollét után csak 1851 vége felé láttam újra Vörösmartyt. Megdöbbenő látvány! Végtelen megtört lélek és test. 185⁰-ben⁴ Tomorinál vagyok s egyszer Jókai e szavakkal nyit be a szobába: „Jertek hamar, hozzuk fel az öreget, mert nagyon oda van.“ Hol van? — kérdezzük. „Lent a kapu alatt ül, a lépcsőn.“ Felhozzuk őt és leültetjük... Nagyon lassan és keveset beszélt. Egyedül maradtam vele. Egyszer azt mondja: „Megengedi ugy-e, Gábor öcsém, hogy leüljek ide a pamlagra? Nagyon fáradt vagyok!“ Kérem, pihenjen, — mondom én —, nekem különben is előadásra kell sietnem. Köszönök és indulok. Mikor az ajtót kinyitom, azt mondja utánam gyenge hangon: „Köszöntöm Etelkét!“⁵ Ez volt a legutolsó szava hozzám az életben. El kellett utaznom s néhány nap múlva hallom, hogy meghalt. „Megfáradt ember hamvára nehezedik a domb.“

Brisits Frigyes.

³ L. Gyulai: I. m. 108. l.

⁴ Nyilván: 1855.

⁵ Egressy G. leánya.